

ŞER'İYYE SİCİLLERİ BAĞLAMINDA KLASİK DÖNEM BURSA HALKININ KİTAP DÜNYASI

KARATAŞ, Ali İhsan
TÜRKİYE/TURPIA

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin en eski tarihli Şer'iyye Sicilleri bu devletin ilk başkenti olan Bursa'ya aittir. Siciller içerisinde yer alan tereke kayıtları, birçok konuda olduğu gibi eğitim ve kültür hayatı bakımından da oldukça önemli veriler içermektedir. Bunlardan biri de kitap isimleridir. Ölen insanların geride bıraktıkları miraslarının yazıldığı tereke kayıtlarına, menkul ve gayrimenkul eşyayla birlikte ilgili dönemde yaşayan insanların ellerinde mevcut olan kitaplar da kaydedilmekteydi. Bu kitaplar tespit edilerek ilgili dönemin ilim ve kültür hayatı, insanların kitapla olan irtibatı ve benzeri konularda incelemeler yapmak mümkündür. Bu amaçla XVI. asır Bursası'na ait terekeler incelenmiş ve 252 kişinin terekesinde toplam 2.098 adet kitap tespit edilmiştir. Aklî ve naklî ilimlerin her alanıyla ilgili oldukları gözlenen bu eserlerden bazıları diğerlerine nazaran halkın daha çok ilgisine mazhar olmuştur. Kitaplardan bir kısmı, medreselerde okutulması sebebiyle yaygınlık kazanırken diğer bir kısmı ihtiva ettikleri konular nedeniyle toplumun ilgisini çekmiştir. O dönemde matbaanın olmayışı ve kâğıt sıkıntısının yaşanması, kitapların pahalı olmasına yol açmıştır. Bununla birlikte terekelerdeki kitap adedi, çoğunluğu ilmiye mensupları olmak üzere toplumun önemli bir kısmının kitap sahibi olmak için gayret içinde olduklarını göstermektedir. Bu tebliğde XVI. yüzyıl Bursa toplumunun ilim ve fikir dünyasını etkileyen, diğer bir ifadeyle Bursa halkının daha çok rağbet ettiği kitapların hangi eserlerden oluştuğu belirtilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik dönem, Bursa, tereke kayıtları, kitap.

ABSTRACT

According to Court Records Book World of Bursa People in The Classical Period

As the first capital of the Ottoman State, Bursa has the oldest of Ottoman court records. Among them were heritage records which have very important information about education and culture as well as social and economic living. The most significant among those are book names. The heritage records, which contain legacy of dead people, included not only movable goods and real properties, but also their books. By locating and examining these books it is possible to make research on the scientific and cultural activities of the period and peoples' relations and interest in books living in Bursa. Therefore, it was examined the heritage records of Bursa of the 16th century and 2.098 books

were located in the heritage records of 252 people. Some of these books which are related to every fields of intellectual and transmitted sciences took much attention of people. While some, because they were on the curriculum of madrasah, could be spread out on a large scale, the others could not. In this century books were very expensive due to the unavailability of the press in the state and insufficiency of paper. However, the numbers of books in the heritage records shows that, not only the scholars but people from different classes wanted to possess books. In this article it will be dealt with that which books influenced world of science and thought, and took much interest among Bursa people in this century.

Key Words: Classical period, Bursa, heritage records, books in Bursa.

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, fethinden sonra siyasî ve ekonomik yönden geliştiği gibi kısa sürede ilmi ve kültürel bakımdan da önemli bir merkez hâline gelmiştir. Şehrin bu özelliği kendisine, etkisini asırlarca devam ettirecek bir şöhrete sahip olmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ilim adamları genellikle Ortadoğu ve Maverayunnehir bölgelerine gidip oralarda bulunan ulemeden ders alarak kendilerini yetiştiriyorlardı. Nitekim ilk alimlerden Davud-i Kayseri, Molla Fenarî ve Ahmedî Mısır'da, Kadızâde-i Rûm-i Horasan'da eğitim görmüşlerdir (Uzunçarşılı, 1972; 520; Erünsal, 1988, 5). Ancak daha sonraki yıllarda idarecilerin yanında gerek dışarıda ihtisaslarını tamamlayan gerekse içeride yetişen ulemanın gayretleriyle özellikle XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra başta İstanbul ve Bursa olmak üzere Anadolu'da birçok şehir ilim merkezi hâline gelmiştir (Uzunçarşılı, 1972; 520-521; Banarlı, 1972; 557; Baltacı, 1976; 617). Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi olarak adlandırdığımız bu asırlarda Bursa'da da medreseler inşa edilmiş, bu nedenle çok sayıda yerli ve yabancı âlim Bursa'ya gelerek şehrin ilim ve kültür hayatının yükselmesinde etkili olmuşlardır. (Uzunçarşılı, 1972; 522-23; Banarlı, 1972; 557) Nitekim 1530'larda, Bursa'da 22 medrese (İnalçık, 1992; 447) var iken bu yüzyılın sonlarında 50 civarında medrese ve yaklaşık 150 kadar da sıbyan mektebi inşa edilmiştir. (Hızlı, 1998; 197)

Bir toplumun kitapla ilişkisinin tespit edilmesi o toplumun okur-yazarlık durumu, bilgi ve kültür düzeyi gibi konularda fikir sahibi olmamız bakımından önemlidir. Ancak bunun için yalnızca idarî kadrolarda yer alanların veya ilmiye mensuplarının kitaplarını tespit etmek yeterli değildir. Müderristen talebeye, kadından erkeğe, efendiden köleye varıncaya kadar toplumun her kademesinde yer alan insanların sahip oldukları kitaplar tespit edilerek halkın kitapla münasebeti sağlıklı bir şekilde belirlenmelidir. Böylece toplumun okuma düzeyi, kitap sahibi olma durumları, hangi sınıfın daha çok ne tür kitapları tercih ettikleri, kitap sahibi olabilmenin imkânları ve zorlukları gibi konular

aydınlatılmış olur. Sözüünü ettiğimiz böyle bir incelemenin en önemli kaynağı şer'iyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarıdır. Tereke kayıtları ölen insanların geride bıraktığı tüm menkul ve gayrimenkul malların, alacak ve borçlarının tespit ve İslâm hukukuna göre varisler arasında taksim edildiğini gösteren kayıtlardır. (Pakalın, 1972; 460; İnalçık, 1996; 188)

Osmanlı şehirlerine ait en eski siciller Bursa'ya aittir. Bursa Şer'iyeye Sicilleri de 15. asrın sonları olan 1460'lardan itibaren başlamaktadır. Maalesef Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 15. yüzyılın son çeyreğine kadarki dönemin tereke kayıtları bulunmamaktadır. Üstelik 15. asrın son yirmi yılına ait sicillerde yer alan tereke kayıtları çok fazla değildir. Oysa 16. yüzyıl Bursası'na ait yaklaşık iki yüz civarında şer'iyeye sicili vardır ki bunlar arasında binlerce tereke kaydı mevcuttur. Bu sebeple tebliğimizdeki tespit ve değerlendirmeler XVI. asır kayıtlarına göre olacaktır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere tereke kayıtları menkul ve gayrimenkul eşyayı ihtiva etmektedir. Söz konusu eşya içerisinde kitaplar da yer almaktadır ki bu durum ilgili dönemin kitap dünyasının ele alınması bakımından son derece önemlidir. Yalnız burada, ölen herkesin terekesinin kaydedilmediğinin bilinmesi gerekir. Zira terekenin kaydedilmesi için varislerden birinin mirasın taksimi için mahkemeye müracaat etmesi, (Molla Hüsrev, 1883; 773) ölen şahsın varisi yoksa terekesinin beytü'l-mala devredilmesi için Kadı'nın terekeye el koyması (Özdeğer, 1988; 10) veya varis mecnun ya da henüz ergenlik çağına ermemiş bir çocuk ise yetimin hakkını korumak amacıyla mahkemenin terekeye müdahale etmesi (Molla Hüsrev, 1883; 735; İnalçık, 1996; 188) gibi sebepler gerekmekteydi. Terekelerin kaydedilmesindeki söz konusu şartlar toplumun tamamı üzerinde inceleme yapmayı engellemektedir. Dolayısıyla tereke kayıtlarını esas alarak yapılan bu inceleme, toplumun tamamı değil, terekesi kaydedilenlerle sınırlı olacaktır. Bununla birlikte söz konusu kayıtlar, ilgili dönem toplumunun kitap dünyası hakkında bazı değerlendirmeler yapmamıza imkân tanımaktadır.

Yaptığımız incelemede XVI. yüzyıl sicillerinde yer alan tereke kayıtlarından 252'sinde kitap ismine rastlanmıştır. Bu kayıtlarda 2. 098 adet kitap belirlenmiştir. Hiç şüphesiz bu yüzyılda Bursa'da bulunan kitapların tamamı bundan ibaret değildir. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere terekesi tescil edilmeme veya başka sebeplerle kaydedilmeyen binlerce eserin olması kuvvetle muhtemeldir.

Tespit edilen 2.098 adet kitap değişik konularda kaleme alınmış yaklaşık 400 farklı eserden oluşmaktadır. Bu kitapların 1.472'sinin (% 70) konusu belirlenmiştir. Tahmin edileceği üzere eserlerin büyük çoğunluğu dinî konularla ilgili olsa da tıp, matematik, felsefe ve astronomi gibi ilimlerle ilgili kitap sayısı da az değildir.

Klasik dönem Osmanlı toplumunun düşünce ve davranışlarına yön veren bu kitapların konuları hakkında şunları söyleyebiliriz: Bursa halkının elinde bulunan kitapların büyük çoğunluğu *Kur'ân-ı Kerim* ve ona bağlı olarak tefsir, hadis, fıkıh ve akâid-kelâm gibi dinî ilimlerle ilgilidir. Ele aldığımız kayıtların büyük bir kısmında mutlaka *Kur'ân-ı Kerim* bulunmaktadır. Bu da dindarlığıyla tanınan Osmanlı toplumu için pek şaşırtıcı değildir. Osmanlı Devleti'nin *Kur'ân'a* bağlılığının ne kadar güçlü olduğunun vurgulanması amacıyla tarih boyunca anlatılan ve günümüzde de zaman zaman dile getirilen, Osman Gazi'nin gecelediği odanın duvarında asılı olan *Kur'ân'a* hürmetinden dolayı sabaha kadar uyumadığı rivayetleri bu toplumun *Kur'ân'a* bakışını da açıklamaktadır. Öyle ki *Kur'ân-ı Kerim*, tarih boyunca en güzel yerlerde muhafaza edilmiş, evlenecek kızların çeyizine konulacak en güzel hediye olarak görülmüştür. İşte bu düşünce, ileride de belirtileceği üzere klâsik dönemde kitap temin etmenin bütün zorluklarına rağmen hemen herkesin birer *Kur'ân-ı Kerim* sahibi olmasını sağlamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in yorumlarının yapıldığı tefsir kitapları da klâsik dönem Bursa toplumunun terekelerinde yer almıştır. Bu döneme kadar İslâm dünyasında yüzlerce tefsir yazılmışsa da bunlardan özellikle birkaçı Bursa'da daha çok rağbet görmüştür. Tereke kayıtlarında farklı tefsirlere rastlanmasına rağmen, Bursa halkının tercih ettikleri tefsirler arasında Zemahşerî'nin *Keşşâf* ve Kâdı Beyzâvî'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-te'vîl* adlı eserleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Taftazânî ve Cürçânî'nin *Keşşâf'a* yaptıkları şerhler de tercih edilen tefsirler arasında yer almıştır.

Bilindiği üzere *Kur'ân-ı Kerim*'den sonra ikinci kaynak hadis kitaplarıdır. Hukukî hükümlere kaynak olmasının dışında Osmanlı toplumunda hadislere özel bir önem verilmiştir. Bu önem toplumun Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbetten kaynaklanmaktaydı. Hadis kitaplarından özellikle *Sahîh-i Buhârî*, *Mesâbihu's-Sünne*, *Meşâriku'l-Envâr* ve *Şir'atü'l-İslâm* adlı eserler terekelerde daha çok yer almıştır. Bunlardan başka Hz. Peygamber'in gündelik hayatta sıkça karşılaştığımız olaylar ve güzel ahlâka yönelik sözlerinin derlendiği ve *Hadîs-i Erbaîn* (Kırk Hadis) olarak bilinen hadis mecmuaları da toplumda yaygınlık kazanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim, tefsir ve hadisten sonra dinî meselelerle ilgili ele alabileceğimiz bir konu da fıkıh kitaplarıdır. İslâm hukukuyla ilgili meselelerin yanında ibadetlerin yapılış şekillerini de düzenleyen fıkıh kitaplarının bir kısmı, Osmanlı medreselerinin de vazgeçilmez kaynakları arasında yer almıştır. Bu alandaki kitaplardan Kudurî'nin *Muhtasar*'ı halk arasında en fazla rağbet gören fıkıh kitabı olmuştur. Bunun en önemli nedeni, muhtemelen Kudurî'nin daha çok halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayacak basit ilmihâl konularını sade bir lisanla anlatmasıdır (Katip Çelebi, 1970; 1632; Bilge, 1984; 50). Ayrıca, özellikle medreselerde okutulması dolayısıyla yaygınlık kazanan Neseî'nin *Kenz*'i, Cürçânî'nin *Şerh-i Ferâyız*'ı, Secâvendî'nin *Ferâiz*'i, Burhan

eş-Şerîa'nın *Vikâye*'si, Merginânî'nin *Hidâye*'si, Sadru'ş-Şerîa'nın *Sadru'ş-Şerîa* ve Fahrüddin Kâdihan'ın *Fetâvâ-yı Sirâciyye*'si veya diğer adıyla *Fetâvâ-yı Kâdihân*'ı diğer fıkıh kitaplarına oranla daha çok terekede yer almıştır. Burada özellikle basit ilmihâl konularını işleyen ve Osmanlı döneminde Türkçe yazılmış ilk ilmihâl olan Kutbeddîn İznîkî'nin *Mukaddime-i Kutbeddîn* adlı eserinin belirtilmesi de yerinde olacaktır. Bu kitap birçok terekede yer almaktadır.

Bu alanda ele alacağımız bir konu da akâid-kelâm kitaplarıdır. Terekelerden görebildiğimiz kadarıyla daha çok ulemanın elinde olduğu anlaşılın akâid-kelâm kitaplarından Neseî'nin *Akâid-i Neseî* ve Sadeddîn Taftazanî'nin bu kitaba yaptığı şerhi, Adudiddîn el-İcî'nin *Mevâkıf*ı ve Nasıruddîn Tusî'nin yazdığı *Tecrîdü'l-Kelâm* adlı eserleri bu dönemin konuyla ilgili kaynaklarını oluşturmuştur.

Tasavvuf ve ahlâkla ilgili eserler, *Kur'ân-ı Kerim*'den sonra en sık rastlanan kitaplar arasındadır. Bu tür eserler, kolay anlaşılmalrı, tekke ve zaviyelerde okunmaları ve genellikle insanların iç dünyalarına hitap etmeleri sebebiyle halkın ilgisini çekmiştir. Günümüzde de etkinliğini devam ettiren söz konusu eserler, avamdan havassa toplumun her kesiminde bulunmaktadır. Sühreverdî'nin *Avârîfû'l-Maârif*, Gazalî'nin *İhyâ-u Ulûmî'd-dîn* ve *Kimyây-ı Saâdet*, Sa'dî Şirâzî'nin *Gülistân* ve yine Sa'dî Şirâzî'ye ait olup vefatından sonra Ahmet b. Ebu Bekr tarafından külliyat hâlinde toplanan *Külliyât-ı Sa'dî* ve Feridüddân Attâr'ın *Tezkîretü'l-Evliyâ* adlı eserleri tasavvuf ve ahlâk konularında daha çok tercih edilen kitaplar arasında yer almışlardır.

Bu kısımda zikredilmesi gereken çok önemli iki eser vardır. Onlar da kaleme alındıkları günden itibaren tarih boyunca hemen her kesimin ilgisini çeken ve büyük bir coşkuyla okunan *Muhammediyye* ve *Mevlid*'dir. Hz. Peygamber'in hayatını manzum şekilde anlatan ve Yazıcıoğlu Mehmed Bican tarafından telif edilen *Muhammediyye*, her dönemde halkın büyük teveccühünü kazanmıştır. Zira her sınıftan insanın terekesinde bulunmaktadır. Çok yakın zamanlara kadar Anadolu'nun birçok yerinde büyük bir coşku ve muhabbetle kıraat edilen bu eser, Osmanlı tarihi boyunca da hemen her mahfilde okunmuştur. Okuyucularına *Muhammediyehân* denilen eserin kıraati için zaman zaman bazı vakıflardan belli bir miktar ücret de tahsis edilmiştir (Bursa Şer'iyye Sicilleri, B240/23a).

Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı ve asıl adı *Vesîletü'n-Necât* olan *Mevlid*'in şöreti ise herkes tarafından bilinmektedir. Hz. Peygamber'in hayatının çok güzel bir üslûpla anlatıldığı *Mevlid*, farklı dillere çevrilmiş ve asırlarca halk kitleleri tarafından çeşitli törenlerde huşu ve coşku ile okunmuştur. XVI. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen hemen şöhret kazanan eser, aynı yüzyıl insanların *Kur'ân-ı Kerim*'den sonra en çok sahip oldukları eser olmuştur. Zira terekelerde yer alan kitaplar arasında *Mevlid*, *Kur'ân*'dan sonra

ikinci sırada yer almıştır. Osmanlı toplumu bu esere o kadar önem vermiştir ki her yıl yalnızca birkaç kere mevlid okunması için mevlid vakıfları kurmuşlardır (*Bursa Şer'iyeye Sicilleri*, B208/37b).

Bursa halkının sahip olduğu kitaplar arasında Edebiyatla ilgili olanlar da dikkat çekicidir. Aslında tasavvuf, ahlak ve edebiyat kitaplarını birbirinden ayırmak zordur. Bununla birlikte yukarıda zikredilen eserlere edebiyat kitapları olarak ilâve edebileceğimiz çok sayıda divan, hikâye vb. kitaplar mevcuttur. Terekelerde bir hayli divan ismi geçmektedir. Ancak, bunlar arasında, diğerlerine nazaran Abdurrahman el-Câmi, Hafız Şirazî, Lamiî Çelebî, Necatî, Enverî, Ahmet Paşa ve Aşıkpaşa'nın divanları daha çok tercih edilmiştir. Divanlardan başka *Battal Gazi*, *Hüsrev ü Şirin*, *Leyla vü Mecnûn* ve *Yusuf u Zeliha* gibi hikâye kitaplarının da çok sayıda Bursalının ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. Bu divan ve hikâyelerle bir taraftan toplumun manevî dünyaları şekillenirken diğer taraftan fetihlerin devam ettiği bu yıllarda halkın mücadele ve gaza ruhu canlı tutulmuştur.

Edebiyat alanında Bursalıların okuduğu eserler yukarıda belirtilen divan ve hikâye kitaplarından ibaret değildir. Meselâ Şeyhi Nizamî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*, *Hüsrev ü Şirin*, *Leyla vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskendernâme* adlı eserlerinden oluşan ve *Hamse-i Nizamî* olarak bilinen külliye de terekelerde geçmektedir. Ayrıca Lamiî Çelebi'nin *Hüsn ü Dil*, el-Busirî'nin *Kaside-i Bürde*, Harirî'nin *Makâmât-ı Harirî* adlı kitapları da yine edebiyat konusunda zikredilebilecek eserler arasındadır.

Terekelerde yer alan kitaplara bakıldığında Osmanlı toplumunun sahip olduğu kitapların yalnızca dinî, tasavvufî ve edebî eserlerden ibaret olmadığı görülmektedir. Zira; gramer, lügat, belağat, tarih, felsefe, mantık ve tıp alanlarında da bir hayli kitap bulunmaktadır.

İslâm dininin temel kaynaklarının Arapça olması nedeniyle Osmanlı ulemasının bu dili iyi derecede bilmeleri çok önemsenmiştir. Arapçanın öğrenilmesi için kaleme alınmış çok sayıda gramer kitabı vardır. Bu eserlerden bir kısmı Osmanlı toplumunda daha çok kabul görmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır: Birgivi'nin *Avâmilü'l-Mie*, İbn Hişam Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf'un *el-İ'rab 'an Kavaid-i İ'rab*, İbrahim ez-Zencanî'nin *İzzî*, Cemaleddîn Osman b. Ömer'in *el-Kâfiye*, yazarı hakkında bir şey söylenememekle birlikte İmam-ı Azâm'a atfedilen *Maksûd*, Ahmed b. Ali b. Mes'ud'un *Merahu'l-Ervâh*, Makrizî'nin *Misbâh* ve Ebu Amr Osman b. Ömer'in *Şâfiye* adlı eserleri.

Muslihiddîn Mustafa'nın *Luğat-ı Ahterî*, Cevherî'nin *Sihâh-ı Cevherî* ve Seyyid Şerif Cürcanî'nin *Ta'rifât* adlı eserleri Bursalıların lügat kitaplarını oluştururken Siracüddin Yusuf b. Ebubekir Sekkaki'nin *Miftâhu'l-Ulûm* ve Sadeddin Taftazanî'nin *Mutavvel* adlı belagatle ilgili kitapları özellikle medreselerde ders kitabı olarak okunmaları nedeniyle terekelerde diğerlerine göre daha çok yer almışlardır.

Terekelerde yer alan başlıca tarih kitapları, başta Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen siyerle ilgili eserlerdir. Bununla birlikte, Osmanlı ve diğer milletlerin tarihiyle ilgili kitaplara da rastlanmaktadır. Tarih konusunda iki eser ön plâna çıkmıştır. Bunlardan ilki, 1390 yılında Ahmedî tarafından Türkçe olarak te'lif edilen ve son kısmında Osmanlı tarihiyle ilgili malûmat bulunan *İskendernâme*'dir (Mehmed Tahir, 1333; 73; Günay, 1989; 165-66). Diğeri ise Sasaniler, Hz. Muhammed, Dört Halife, Emevi ve Abbasiler dönemlerinden bahseden ve Taberî tarafından kaleme alınan *Târihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, diğer meşhur adıyla *Târih-i Taberî* adlı eserdir.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin ilk hastanesi Yıldırım Bayezid döneminde Bursa'da inşa edilmiştir. Bu kurumda binlerce hasta tedavi edilmiş ve onlarca hekim görev yapmıştır. Hastane ve hekimlerin olduğu bir şehirde tıp kitaplarının olmaması düşünülemez. Tahmin edileceği üzere genellikle müderrislerin terekelerinde çıkan tıp kitaplarından özellikle dört tanesi ön plana çıkmaktadır. Bunlar, İbn Sina'nın *el-Kânûn fi't-Tıb*, İbnu'n-Nefis'in *Mu'cez*, İbnu'l-Baytar'ın *Müfredât* ve Hacı Paşa'nın *Teshîl* adlı eserleridir.

Tıp kitaplarında olduğu gibi felsefe ve mantık kitapları da genellikle ilmiye mensuplarının terekelerine yer almaktadır. Dönemin bilgi düzeyi ve imkânları göz önüne alındığında bu durumun normal kabul edilmesi gerektiği düşünülebilir. Bu dönemde felsefeden, hukema ile Gazalî arasında bir hüküm vermek maksadıyla Fatih'in isteği üzerine Hocazâde olarak tanınan Mustafa Muslihiddîn Bursevî tarafından kaleme alınan *Tehâfüt* ön plana çıkmaktadır. Mantıktan ise Kazvinî'nin *Şemsiyye*, Urmevî'nin *Metâliu'l-Envâr* ve Husâm-ı Kâti'nin İsağojî'ye yaptığı şerh klasik dönem kitaplarından. Mantıkla ilgili kitapların tamamı medreselerde ders kitabı olarak okutulan eserlerden oluşmaktadır.

Tereke defterlerinde yer alan diğer eşya isimlerinde olduğu gibi kitap isimlerinin de alt kısımlarına bilirkişi görevi yapan bir heyet tarafından o günkü rayiç değerleri kaydedilmekteydi (Özdemir, 1986; 252; Özdeğer, 1988; 12; Öztürk, 1995; 237). Söz konusu değerler dikkate alınarak diğer eşya fiyatlarıyla kitap fiyatlarını karşılaştırma imkânı bulmaktayız ki bu da bize halkın ilgili dönemde kitap alım gücünü tespit etmemize yardımcı olmaktadır. Terekelerde fiyatları yazılan yatak-yorgan, giyim-kuşam, tas-tabak gibi gündelik hayatta kullanılan malzeme, canlı hayvan ve gayrimenkul fiyatlarının değerleriyle kitap bedellerini karşılaştırdığımızda kitap fiyatlarının gündelik kullanılan eşyadan çok daha yüksek olduğu, hatta bazen bir kitabın bir canlı hayvandan ya da orta durumdaki bir evden daha pahalı olduğu görülmektedir. 2. 098 adet eserden konusu tespit edilen 1. 472 adet kitabın toplam değeri 164. 204 akçe olup kitap başına düşen ortalama fiyat yaklaşık 112 akçedir. Bu kitaplardan 15-20 akçelik olanları olduğu gibi çok pahalı olanları da vardır. Nitekim terekelerde değeri 3. 600 akçe olan bir *Kur'ân-ı Kerim*'in (Bursa Şer'iyye Sicilleri, A71/65a) ve 2. 580 akçe olan *Kamus* (Bursa Şer'iyye Sicilleri, A137/122b) adlı bir kitabın

olduğu görülmektedir. Bunların dışında 1.000-1.500 akçelik kitaplar da bir hayli fazladır. Kâğıt ve cilt kaliteleri, tezhib, ebru gibi bazı süsleme sanatlarının bulunup bulunmaması eserlerin fiyatlarını etkilemiştir. Bununla birlikte bu dönemde bir kitabın ortalama değerinin 150-200 akçe arasında olduğunu söyleyebiliriz. Aynı dönemde büyükbaş bir canlı hayvanın ortalama değerinin de 200 akçe olduğu göz önüne alınırsa kitap temin etmenin zorluğu çok daha iyi anlaşılır. Peki kitapların bu kadar pahalı olmasının sebebi neydi? Bu dönemde matbaanın olmaması sebebiyle bütün kitapların elle yazılması, bunun da talebi karşılamaması hiç şüphesiz kitapların pahalı oluşunun en önemli etkenidir. Ayrıca bu dönemde kâğıt sıkıntısının yaşandığı, dışarıdan kâğıt ithal edildiği bilinmektedir ki (Uzunçarşılı, 1972; 685) bu da kitap fiyatlarını etkilemiştir. Kitap fiyatlarının bu kadar yüksek olduğu bir dönemde Bursa insanının kitap sahibi olması kolay değildi. Bu yüzden olacaktır ki zaman zaman hayır sahibi bazı şahıslar ellerindeki gerek *Kur'ân-ı Kerim* gerekse medreselerde okutulan diğer eserleri başka insanların da faydalanabilmesi için vakfetmişlerdir. Vakfedilen kitapların bir kısmı halkın okuması amacına yönelik iken diğer bir kısmı öğrencilerin istifadesi için şart koşulmuştur. Mesela bir miktar kitap vakfeden Hoca Pir Ahmet Çelebi, Daye Hatun Mahallesi'ndeki mektepte okuyan öğrencilerin bu eserlerden istifade etmelerini şart koşmuştur (Demirel, 2006; 78).

Müderriş, kadı ve imam gibi ilmiye mensubu olmayanların *Kur'ân-ı Kerim* dışındaki kitapları daha çok pratik hayatta lazım olan ve okunup-anlaşılması kolay olan eserlerden oluşmuştur. İlmiye mensubu olmadığı hâlde ihtisas gerektirecek kitaplara sahip olanların ya özel bir gayretle kendilerini yetiştiren ve bu kitapları okuyan kişiler oldukları veya bu eserlerin ölen yakınlarından kendilerine miras kaldığı düşünülebilir. İlmiye mensuplarının ise aklı ve nakli ilimlerin her alanını konu edinen eserlere sahip oldukları görülmektedir. Bu konuda vereceğimiz örnek, ilgili dönemde bir ilim adamının bilgi kaynaklarını göstermesi bakımından faydalı olacaktır. Sultan Murad Mahallesinde ikamet ederken 6 Ocak 1533 tarihinde vefat eden Müftü Medresesi Müderrişlerinden Mevlânâ Mustafa Çelebi b. Mehmed'in kitapları, terekesindeki sıraya göre **EK 1**'de verilmiştir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Terekelerdeki kitaplar yukarıda bahsedilenlerden ibaret değildir. Bunların dışında da çok sayıda eser vardır. Ancak diğerlerine göre daha fazla terekede yer alması nedeniyle burada kendilerine yer verilmiştir. Bu eserlerin önemli bir kısmı medreselerde ders kitabı olarak okutulmaları sebebiyle yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte özellikle temel dini bilgilerin yer aldığı ilmihâl kitapları, günlük meselelere işaret eden hadis kitapları, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan siyer kitapları, tekke ve zaviyelerde okunan tasavvuf kitapları, içerisinde anlatılan kahramanlık olaylarıyla halkın millî duygularını kabartan destanlar ve hikâye kitapları, *Muhammediyye* ve *Mevlid* gibi toplumun Hz. Peygamber'e duyduğu hislere

tercüman olan eserler ve evrâd u ezkâr kitapları her kesimden halkın elinde bulunmaktaydı. Matbaanın olmayışı nedeniyle pahalı olan kitapların temin edilmesinin bütün zorluklarına rağmen bu kadar çok eserin terekelerde yer alması, klâsik dönem Bursa halkının kitaba olan ilgilerinin, okur-yazarlık ve en azından temel bilgi düzeylerinin iyi olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bursa Şer'iyye Sicilleri.

Baltacı, Cahit, (1976), **Osmanlı Medreseleri**, İstanbul.

Bammat, Haydar, (1963) **İslâmiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri**, (Çev.: Bahadır Dülger), Ankara.

Banarlı, N. Sami, (1972) **Resimli Türk Edebiyatı, 1**, İstanbul.

Bilge, Mustafa, (1984) **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul.

Demirel, Hale, (2006) **Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl ilk Yarısında Bursa Vakıfları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Erünsal, İsmail, (1988) **Türk Kütüphaneleri Tarihi, 2**, Ankara.

Hızlı, Mefail, (1998) **Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri**, İstanbul.

İnalçık, Halil (1992) "Bursa", **DİA**, 6, 445-449.

İnalçık, Halil, (1996) "XVI. Asır Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Kaynakları", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul, 187-201.

Katip Çelebi, (1970) **Keşfü'z-Zunun, 2**, İstanbul.

Kut, Günay, (1989) "Ahmedi", **DİA**, 2, İstanbul, 165-167.

Molla Hüsrev, (1883) **Dürer-Gurer, 2**, İstanbul.

Özdeğer, Hüseyin, (1988) **Bursa Şehri Tereke Defterleri**, İstanbul.

Özdemir, Rıfat (1986), **XIX. Yüzyıl'ın İlk Yarısında Ankara, Fizikî-Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1785-1840**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öztürk, Said, (1995) **İstanbul Tereke Defterleri**, İstanbul.

Pakalın, M. Zeki, (1972) **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü, 3**, İstanbul.

Tahir, Mehmed, (1333) **Osmanlı Müellifleri, 2**, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1972) **Osmanlı Tarihi, I**, Ankara.

EKLER

EK 1: Mevlânâ Mustafa çelebi b. Mehmed'in terekesinde yer alan kitaplar (*Bursa Şer'iyye Sicilleri*, A91/30a):

1. Tefsîr-i Kâdî (1. cilt)
2. Tefsîr-i Kâdî (2. cilt)
3. Mesâbîh
4. Hidâye (2 cilt)
5. Sihâh-ı Cevheri
6. Sarf
7. Şerh-i Ferâiz li's-Seyyid
8. Şerh-i Miftâh li's-Seyyid
9. Şerh-i Mecma' li Musannif
10. Şerh-i Miftâh li's-Sadeddîn
11. Şerh-i Mecma'
12. Sadru'sh-Şerî'a
13. Şerh-i Vikâye
14. Yakup Paşa
15. Tevfik-i Vikâye
16. Kudûrî
17. Dürer-Gurer
18. Diğer Kudûrî
19. Hâşiye-i Mutavvel li Hasan Çelebi
20. Şerh-i Mevâkîf
21. Şerh-i Menâr
22. Muhtasar-ı Telhîs
23. Şerh-i Lübâb
24. Yusuf-u Zeliha li İbn Kemal Paşa
25. Şerh-i Metâli
26. Tasavvurât-ı Sa'deddîn ve Tasdîkât
27. Külliyyât-ı Selmân
28. Şerh-i Ebyât-ı İzah
29. Şerh-i Makâsîd
30. Haşiye-i Sadru'sh-Şerî'a
31. Gülistan
32. Divan-ı Celâl
33. Hüsrev ü Şirin
34. Şerh-i İhtiyâr
35. Sadru'sh-Şerî'a
36. Haşiye-i Metâli

37. Mûcez
38. Şerh-i Miftâh
39. Münşeât-ı Hoca
40. Hâşiye-i Çelebi li Mutavassıt
41. Hâşiye-i Küçük li Sadeddîn
42. Hâşiye-i Mutavvel
43. Hatip-zâde
44. Şâfiye fi Şerh-i Kâfiye
45. Seyyid Abdullah
46. Hâşiye-i Şerh-i Mevâkıf li Hasan
47. Metn-i Miftâh
48. Hâşiye-i Telvîh li Hasan Çelebi
49. Muînu'l-Hukkâm
50. Kitabu'l-Envâr li Mezhebi's-Şâfiî
51. Ali Kuşî
52. Mutavvel
53. Mutavassıt
54. Hâşiye-i Tecrîd,
55. Şerh-i Miftâh li'l-Allâme
56. Bidâye
57. Şerh-i Mevâkıf
58. Kâfiye
59. En'am ma'a Evrâd
60. Zîc
61. Şerh-i Mesâbih
62. Tâbirnâme
63. Türessil
64. Metn-i Mecma'
65. Metn-i Makâsıd
66. Şerh-i Tecrîd
67. Telhîs-i Miftâh
68. Hâşiye-i Şerh-i Miftâh li'l-Müezzini
69. Telhîs
70. Telvîh
71. Şerh-i Akâid
72. Mufassal

73. Hâşiye-i Envâr ala Mezhebi'ş-Şâfî
74. Seyyid Abdullah İsfehanî
75. Hevesnâme-i Cafer
76. Dâvân-ı Ahmed Paşa
77. İskendernâme
78. Dâvân-ı Necâtî
79. Sıhah-ı Acem
80. Tezkiretü'l-Evliya li Sinan Paşa
81. Dâvân-ı Hâfız
82. Şerh-i Dîbâce-i Mesâbîh
83. Şerh-i Metâli
84. Şerh-i Merâh li Hasan Paşa
85. Şerh-i Fıkh-ı Ekber li Dinkoz
86. Hâşiye-i li Hâşiye-i Ali Kuşçu ma'a Resâil
87. Gunye
88. Hâşiye-i Metâli
89. Tabsıra fî İlm-i Hey'et
90. Ziyâdât-ı Kâdîhân
91. Gazaliyyât-ı Şuarâ
92. Şerh-i Mevâkîf
93. Şerh-i Metn-i İbnu'l-Hacîb
94. Hüsrev ü Şirin,
95. Husâm-ı Kâti
96. Hâşiye-i Şerh-i Mevâkîf li Hocazâde
97. Hey'tten Bir Risâle
98. Kitâb-ı Manzûm
99. Pâre-i Sihâh-ı Cevherî
100. Kenz
101. Evrâk-ı Hâşiye-i Keşşaf li's-Seyyid
102. Fârisi Mevâız
103. Pâre-i Şerh-i Câmîu'l-Kebîr
104. Metn-i Mevâkîf li Adudiddîn
105. Divân-ı Kemal
106. Risâle-i Ali Kuşçu fî İlm-i Hey'et
107. Hâşiye-i Metâli
108. Şerh-i Kutbuddîn ma'a Hâşiye-i Küçük

109. Misbâh ma'a Şerh-i Dibâce
 110. Kitâb Mine'l-Hey'et
 111. Şerh-i İzzî li'z-Zencânî
 112. Hâşiye-i Metâli
 113. Kitâbu'l-Ahlâk
 114. Risâle Mine't-Tasavvuf
 115. Hâşiye-i Şerh-i Metâli li Mevlânâ Ahmed
 116. Mevlîd
 117. Mesâbîh ma'a Mu'rib-i Kâfiye
 118. Resâil
 119. Dîvân-ı Camî
 120. Mesâbîh-i Sinan Paşa
 121. Maksûd.

EK 2: Tebliğde *Kur'an-ı Kerim*'in dışında adı geçen kitapların yazar ve buldukları sicil numaraları:

İlim Dalı	Kitap Adı	Yazarı	Bulduğu Sicil/Tereke (Bursa Şer'iyye Sicilleri)
Tefsir	<i>Keşşâfani'l-Hakâik</i>	Cârullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî	A31/1b; A71/26b (2 adet), 49a, 53a; A163/52b; A165/176b; A191/20b; A71/49a (2adet); A56/65a; A91/30a; A56/11a (2 adet); A91/30a
	<i>Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-te'vîl</i>	Nasıruddin Said Abdullah b. Ömer el-Beyzavî	A31/1b; A56/11a; A91/30a (2 adet); A137/122b; A165/189b
Hadis	<i>Sahîh-i Buhârî</i>	Buhârî	A71/26a (2 adet); A165/189b; A191/20b (2 adet)
	<i>Mesâbîhu's-Sünne</i>	Begavî el-Ferra	A28/138b (2 adet); A71/53a, 90b; A91/30a (2 adet); A137/22b; A163/52b; A165/176b, 181a (2 adet), 189b, 251a; A191/20b; A91/30b
	<i>Meşâriku'l-Envâr</i>	Hasan b. Muhammed es-Sağani	A56/11a; A71/10a (2 adet), 26b, 53a, 61a; A137/122b; A165/176b (2 adet), 181a, 251a
	<i>Şir'atü'l-İslâm</i>	Muhammed b. Ebu Bekir	A31/1b; A71/59a, 79a; A137/122b (2 adet); A165/181a, 239a;

			A176/98b; A191/12b A71/53a; A91/56b; A191/20b
	<i>Hadis-i Erbaîn (Kırk Hadis)</i>	-----	A71/10a, 21a, 52b, 61a
Fıkıh	<i>Muhtasar-ı Kudurî</i>	Ahmed b. Muhammed Kudurî	A31/86a, 105a; A41/120b; A56/25a; A71/10a (2adet), 49a (2 adet), 53a, 86a; A91/30a (2 adet), 42b, 56a; A106/91a; A137/110b (2 adet); A163/52b; A165/114b, 176b (2 adet), 181a, 207a, 251a, 252a (2 adet); A191/26b, 40a, 47b
	<i>Kenz</i>	Hafızuddîn en-Nesefî	A22/14b; A28/138b; A56/29a, 65b; A71/10a, 53a, 65a, 87a; A91/30a, 48a; A165/127a, 176b, 181a, 207b, 251a; A176/98b, A191/12b, 26b, 48a
	<i>Şerh-i Ferâyız</i>	Seyyid Şerif Cürçânî	A56/65b; A71/26b; A91/30a; A137/122b (3 adet); A165/176b (2 adet), 181a (2 adet), 189b (2 adet), 251a; A191/20b, 33a, 40a
	<i>Ferâiz</i>	Secâvendî	A56/29b, 65b; A71/53a, 59a, 65a; A91/56b (3 adet), A137/87a, 122b; A165/14a, 181a, 189b; A176/98b; A191/22a
	<i>Vikâye</i>	Burhan eş-Şeria	A22/14b; A28/138b; A71/10a (2adet), 53a, 79a; A91/42b, 56b; A163/52b (2adet); A165/114b, 181a; A191/26b, 48a
	<i>Hidâye</i>	Merginânî	A31/1b; A71/26b, 49a (2 adet), 53a, 59a; A91/30a, 56b; A137/122b (2 adet); A165/181a, 251a, A191/20b
	<i>Sadru'ş-Şeria</i>	Sadru'ş-Şeria	A56/11a; A71/53a; A91/56b (2adet), 30a (2adet); A137/87a; A165/181a, 251a; A191/33a

	<i>Mukaddime-i Kutbeddîn</i>	Kutbeddîn İznîkî	A22/19a; A56/25a
	<i>Fetâvâ-yı Kâdîhân</i>	Fahrüddin Kâdîhan	A56/65a; A71/26a, 26b (2 adet), 53a; A137/122b; A165/251; A191/20b
Akâid-Kelâm	<i>Akâid-i Neseî</i>	Ömer b. Muhammed en-Neseî'nin	A137/123b; A165/176b, 181a; A178/98b; A185/8b
	<i>Şerh-i Akâid</i>	Sadeddin Taftazanî'nin	
	<i>Mevâkıf</i>	Adudiddin el-İci	A56/65b; A71/59a; A91/30a; A163/52b; A91/30b; A71/79a; A91/30a (2adet), 30b, 56b; A137/122b; A165/181a
	<i>Tecridü'l-Kelâm</i>	Nasirüddin Tusî	A91/30b, 56b; A91/30a (2adet); A137/122b
Tasavvuf-Ahlak	<i>Avârîfû'l-Maârif</i>	Sühreverdî	A71/49a; A91/20b; A163/52b; A165/17b
	<i>İhyâ-u Ulûmi'd-din</i>	Gazalî	A71/52b, 59a; A165/127a, 176a; A191/40a
	<i>Kimyây-ı Saadet</i>	Gazalî	A22/59a; A71/61a; A165/166b, 181a
	<i>Gülîstan</i>	Sa'dî Şirazî	A22/14b, 55b, 59b, 106b; A71/26a, 53a (2adet), A91/30a; A137/122b; A146/14a; A165/36a, 181a; A191/40a; A137/87a, 122b; A191/20b (2adet)
	<i>Külliyat-ı Sa'dî</i>	Sa'dî Şirazî	A71/52b; A165/181a, 166b
	<i>Tezkiretü'l-Evliyâ</i>	Feridüddin Attâr	A91/30a; A134/39b (2adet); A163/52a; A165/14a, 184b, 251a; A191/42b, 59a
	<i>Muhammediyye</i>	Yazıcıoğlu Mehmed Bican	A22/14b; A37/40b (4adet), 96a (2adet), A71/50a; A134/37a, 122b; A158/24b; A163/5b; A164/4b; A165/124b, 259a; A176/16b; A191/12b, 59a; A202/70a; B9/183a
<i>Mevlid</i>	Süleyman Çelebi	A22/64b; A31/86a (2adet); A90/80b, 101b (2adet), 105a; A41/120b; A71/87a; A90/61b; A134/9b;	

			A137/87a (3adet); A165/28a, 35a (2adet), 114b, 124a (2adet), 239a, 248a, 251a, 259a (2adet); A172/76b; A176/98b (2adet); A190/242b; A191/12b (3adet), 26b (2adet), 47b, 59a; A194/4a; A202/7a
Edebiyat	<i>Divan</i>	Abdurrahman el-Câmi	A22/59b; A71/30a, 61a; A91/30a; A165/67b, 181a
	<i>Divan</i>	Hafız Şirazî	A22/59b (2adet); A71/59a; A91/30a; A137/87a, 122b; A165/36a, 166b, 252a
	<i>Divan</i>	Mahmud b. Osman el- Bursevî (Lamiî Çelebi)	A191/20b (2adet)
	<i>Divan</i>	Necatî	A22/23a; A91/30a
	<i>Divan</i>	Enverî	A71/61a; A191/20
	<i>Divan</i>	Ahmet Paşa	A22/19a; A191/59a
	<i>Divan</i>	Âşıkpaşa'nın	
	<i>Battal Gazi</i>	-----	A28/141a; A71/75b; A165/248a, 251a; A191/22a, 27a (2adet)
	<i>Hüsrev ü Şirin</i>	Nizâmî	A22/23a; A71/52b, 79a; A91/30a (2adet); A165/14a, 67b (2adet)
	<i>Leyla vü Mecnun</i>	Hâtifî	A71/61a (2adet); A165/176b; A185/8b; A191/20a
	<i>Yusuf u Zeliha</i>	Lamiî	A91/30a; A137/122b; A191/20b; A191/40a
	<i>Hamse-i Nizami</i>	Nizâmî	A22/59b; A71/52b; A165/181a; A191/20b
	<i>Hüsn ü Dil</i>	Lamiî Çelebi	
	<i>Kasîde-i Bürde</i>	el-Busirî	A71/61a; A137/122b; A165/67b; A71/59a, 61a (2adet); A71/59a; A165/176b
<i>Makâmât-ı Harirî</i>	Ebu Muhammed el-Kasım el- Harirî	A56/11a; A71/59a; A165/181a; A191/20b	
Gramer	<i>Avâmilü'l-Mie</i>	Birgivi	A22/64b; A71/10a; A91/42b, 56b; A165/67b, 181a; A176/98b;

			A137/122b; A191/12b; A165/67b, 181a (2adet)
	<i>İ'rab 'an Kavaid-i İ'rab</i>	İbn Hişam Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf	A71/10a; A191/12b (2adet)
	<i>İzzî</i>	Abdulvahhab b. İbrahim ez- Zencanî	A22/14b, 59b, 64b; A28/138b; A37/110b; A91/42b (3adet); A165/181a (2adet); A191/40a
	<i>Kâfiye</i>	Cemaleddin Osman b. Ömer	A22/14b; A56/29b; A71/10a, 53a, 65a; A90/61b; A91/30b, 56b, 61b; A137/87a; A163/52b; A165/67b, 181a; A176/98b; A185/8b; A191/12b, 40a; A91/56b; A91/56b; A165/181a (2adet), 251a
	<i>Maksud</i>	İmam-ı Azam	A22/64b; A28/38b; A91/30a, 42b; A137/22b; A165/67b (2adet), 81a ; A56/65b; A91/30a
	<i>Merahu'l-Ervah</i>	Ahmed b. Ali b. Mes'ud	A22/64b, 55b; A28/138b; A91/42b; A71/53a; A165/35a, 114b, 181a
	<i>Misbah</i>	Nâsır b. Abdüsseyyid Makrizi	A22/14b, 64b; A71/10a, 26b, 53a (3adet); A91/30a, 56b; A137/87a; A165/67b; A191/12b, 40a; A71/49a; A91/30a, A191/40a
	<i>Şafiye</i>	Ebu Amr Osman b. Ömer	A91/30a; A165/176b; A176/98b; A191/40a; A71/53a; A163/52
Lugat	<i>Luğat-ı Ahterî</i>	Muslihiddin Mustafa	A56/65b; A71/79a
	<i>Sihah-ı Cevherî</i>	İsmail b. Hammad Cevherî	A71/26b, 53a, 65a (2adet); A91/30a, 30b; A137/122b; A165/176a, 181a (2adet); A191/20b
	<i>Tarifât</i>	ve Seyyid Şerif Cürcanî	A71/49a; A137/87a; A165/252b; A176/98b
Belagat	<i>Miftahu'l-Ulûm</i>	Siracüddin Yusuf b. Ebubekir	A91/30a; A137/122b; A165/189b; A56/65b; A71/49a (2adet), 87a;

		Sekkakî	A91/30a (4adet); A137/122b; A191/33a; A56/65b; A91/30a; A91/30a
	<i>Mutavvel</i>	Sadeddin Taftazanî	A56/65a (2adet); A91/30a (3adet); A137/122b (2adet); A163/52b (2adet); A165/181a; A71/79a; A91/30a
Tarih	<i>İskendernâme</i>	Ahmedî	A71/61, 75b; A91/30a, 42b; A165/166b; A191/59a (2adet)
	<i>Tarihu'l-Ümem ve'l- Müluk (Tarih-i Taberi)</i>	Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî	A31/1b; A71/61a; A90/4a (2adet); A165/181a
Tıp	<i>el-Kanun fi't-Tıb</i>	İbn. Sina	A91/42b; A165/176b (3adet)
	<i>Mucez</i>	İbnu'n-Nefis	A31/1b; A71/53a, 65a; A91/30a; A165/176b; A191/20b; A31/1b; A191/20b
	<i>Müfredât</i>	İbnu'l-Baytar el-Malakî	A31/1b; A71/53a; A191/20b
	<i>Teshîl</i>	Hacı Paşa	A22/14b; A71/49a (2adet), 53a (2adet); A91/18b, 27a, 42b, 56b
Felsefe- Mantık	<i>Tehâfüt</i>	Hocazade Mustafa Muslihiddin Bursevî	A171/26b; A91/30a; A191/12b (7adet)
	<i>İhvân-ı Safâ</i>	-----	
	<i>Şemsiyye</i>	Necmeddin Ömer b. Ali	A137/122b; A165/67b, 181a
	<i>Metâliu'l-Envâr</i>	Siracüddin Mahmud b. Ebu Bekir Urmevî	A191/12b
	<i>Husâm-ı Kati (Şerh-i İsagoji)</i>	Husâm-ı Kati	